

AUŠRA JURGUTIENĖ

Definicijos ir diskusijos: lyginamoji literatūra tarpukario Lietuvoje (1918–1940)

Tautinė literatūra yra pasaulinės literatūros dalis

Liudas Gira

Anotacija: Nepriklausomybę išsikovojusios Lietuvos kultūros geopolitinė situacija, Stasio Šalkauskio konceptualizuota kaip Vakarų ir Rytų pasaulių sintezė, skatino tautinės literatūros atvirumą ir jos lyginamuosius tyrimus, į kuriuos įsitraukė Liudas Gira, Ignas Skrupskelis, Vincas Krėvė, Vincas Mykolaitis-Putinas, Julijonas Lindė-Dobilas, Juozas Ambrazevičius, Antanas Vaičiulaitis ir kt. Kauno universiteto akademinuose leidiniuose atsirado pirmosios lyginamosios literatūros definicijos ir prasidėjo konkretūs literatūros lyginamieji tyrimai, kurie daugiausia buvo paveikti vokiečių, prancūzų, rusų, lenkų ir kitų šalių literatūrologų. Balys Sruoga plėtojo lyginamąjį istorinį metodą, o Skrupskelis lyginamąją literatūrą konceptualizavo kaip atskirą tyrimų kryptį, kuri užima tarpinę padėtį tarp kitų dviejų tautinės ir visuotinės literatūrų krypčių. Ambrazevičius ir Jonas Grinius akcentavo tipologinius literatūros žanrų ir stiliaus tyrimus. Mykolaičiui-Putinui ir Lindei-Dobilui taip pat rūpėjo lietuvių literatūrą suvesti į „bendrojo Europos meno rutulio-jimosi schemas“. Vaičiulaitis, pasirėmęs naujausiais prancūzų tyrimais, išleido pirmąją lyginamosios literatūros knygą *Natūralizmas ir lietuvių literatūra* (1936). Tarpukario Lietuvoje lyginamoji literatūra formavosi akcentuojant meninio nesuinteresuotumo idėją ir daugiausia ją siejant su genetiniais tyrimais ir įtakomis. Buvo susidomėta, kas (kokie motyvai ar stilistinės kryptys) vienija skirtingus rašytojus ir jų kūrinčius, nes tuomet tikėta, jog literatūra gali geriausiai padėti pažinti ir aprašyti žmogaus prigimtį bei išsakyti pačius svarbiausius tautinės tapatybės ir bendražmogiškus dalykus. Tokie tarpukariu pradėti lietuvių literatūros lyginamieji tyrimai sparčiai lygiavosi į Europos pavyzdžius, tačiau nauji geopolitiniai pokyčiai (Antrasis pasaulinis karas ir jį pakeitęs Šaltasis karas tarp Vakarų ir Rytų) nulėmė jų raidos stagnaciją.

Raktažodžiai: lyginamoji literatūra, lyginamasis istorinis metodas, literatūros tipologiniai tyrimai, lyginamosios literatūros krypties koncepcija, tarpukario lietuvių literatūrologija.

Po Pirmojo pasaulinio karo susidariusi nauja geopolitinė situacija kaip niekada buvo labai palanki nepriklausomybę išsikovojusios Lietuvos kultūros plėtotei ir ją lydintiems lyginamiesiems tyrimams. Lietuvių jaunimas, baigęs dar rusiškas gimnazijas, keitė studijų kryptį, vykdamas studijuoti arba stažuotis ne tik į Maskvą ar Peterburgą, bet ir į Krokuvą, Fribourgą, į Vokietijos, o vėliau ir Prancūzijos universitetus. Lietuvių orientacija „vytis Europą per Lietuvą“ buvo programiškai suformuluota dar Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės *Lietuvoje* (1910). Neatsitiktinai tarpukaryje įsteigto Lietuvos universiteto leidiniuose dominavo dėmesys vokiečių ir prancūzų literatūrologijai¹, o *įtakingas* savaitinis kultūros žurnalas *Naujoji Romuva* (1931–1940) propagavo katalikišką prancūzų modernizmą. Anot Stasio Šalkauskio, atkurtos Lietuvių valstybės ideologo, Pirmąjį pasaulinį karą pralaimėjus Vokietijai ir subyrėjus carinei Rusijai, Lietuvai vėl tapo aktuali misija sujungti du skirtingus Rytų ir Vakarų pasaulius: „Atlikti savąja civilizacija dviejų pasaulių [Rytų ir Vakarų – A. J.] sintezę, štai tautai yra garbinga užduotis ir idealas, vertas visų jos pastangų ir kančių.“² Jis teigė, kad Lietuva, perimdama geografiškai ir kultūriškai priešingas aplinkos įtakas iš racionaliųjų Vakarų (germanų) ir mistiškųjų Rytų (slavų), laimėdavo, kai sugebėjo išlaikyti jų pusiausvyrą, ir pralaimėdavo, kai jos išlaikyti nesugebėdavo. Pagal jį, tautinė tapatybė yra atvira kultūriniam mainams ir pasaulio kultūros akiračiui. Tai nuolat iš priešingybių kuriamas fenomenas, nes kuo tauta

- 1 Savo vakarietiška (krikščioniška) pakraipa ypač išsiskyrė Teologijos-filosofijos fakulteto dėstytojai. Juozas Eretas, Juozas Ambrazevičius, Jonas Grinius, Antanas Vaičiulaitis ir kt. studijavo ar gilino mokslo žinias Vokietijos, Šveicarijos universitetuose. Fakulteto leidiniai: Prano Dovydaičio redaguojamas filosofijos žurnalas *Logos* (Filosofijos mėgėjų būrelio pradėtas leisti dar 1921; ėjo iki 1938), Ereto redaguojamas mokslo leidinys *Athenaeum* (1930–1938), istorijai skirtas leidinys *Mūsų senovė* (redaguotas Tumo Vaižganto 1921–1922, vėliau kaip fakulteto leidinys redaguotas Vaclovo Biržiškos, išleista 4 tomai, 1937–1940).
- 2 Stasys Šalkauskis, *Raštai*, t. 4, Vilnius: Mintis, 1995, p. 6. Kultūrų sintezės idėja buvo aptarinėjama M. de Munnynko, E. Hello, A. Solovjovo, F. Dostojevskio ir kituose slavų mesianistų veikaluose, įrodinėjusiuose, kad dvasingieji Rytai yra skirti išgelbėti materializmo pražudytiems Vakarams. Iš jų paveldėtą kultūrų sintezės idėją apvalęs nuo mesianistinio tikslo Šalkauskis išdėstė keliuose savo veikaluose: *Sur les confins de deux mondes*, Genėve (*Dviejų pasaulių takoskyroje*, 1919), *Lietuvių tauta ir jos ugdymas* (1938), „Rytų ir Vakarų kultūros sintezės klausimas“, *XX amžius*, Nr. 136 (591). Šios sintezės tobuliausią išraišką jis rado A. Mickevičiaus kūryboje, nes joje „Vakarų žmogus susitinka su Rytų žmogumi“, todėl rašytoją vadino „didžiausiu tautinės lietuvių dvasios reiškėju“, paskirdamas jam ne vieną straipsnį („Poeto prometėjizmas“, „Adomo Mickevičiaus sielos drama gyvenimo filosofijos šviesoje“).

labiau pažįsta kitų tautų kultūros vertybes, tuo ji daugiau sugeba pati plėtotis³. Šalkauskio ir jo pasekėjų sukurtas etnocentrinis lietuvių kultūros – kaip Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės – stereotipas gali būti įvertintas dvejopai. Viena vertus, jį griežčiausiai sukritikavo lietuvių emigrantas, Jeilio universiteto profesorius ir poetas Tomas Venclova, nes juo buvo sukurta anachroniška tautinė mitologija, stokojanči autokritikos. Todėl toks atgyvenęs ir per daug romantizuotas tautinės tapatybės stereotipas tegali būti sietinas su mažos ir silpnos tautos nepilnavertiškumo kompleksu:

Kiekviena tauta, pasak jo [Girniaus – A.J.], turi ydų, bet turi ir dorybių. Tačiau lietuviai, gyvenantys pavojingoje zonoje, kur slavų pasaulis susiduria su germanų pasauliu, yra tikras aukso vidurys: jie neturi kaimynų ydų ir turi tik jų dorybes [...] Taigi Juozo Girniaus priešprieša iš esmės yra paprasta. Slavų pasaulis – tai chaotiškas ūkas, entropijos karalystė; germanų pasaulis – tai nežmoniška Ordnung, negyvo automatizmo sfera; mažasis baltų pasaulis – bene vienintelis žemės rutulio sklypelis, kur išliko anima naturaliter christianina, iš esmės nepasikeitusi nuo pagonybės iki mūsų dienų. Žmogus čia kuria gėrį, ir tik gėrį, taip pat natūraliai kaip šilkverpis gamina šilką.⁴

Kita vertus, tokia „sintetinio“ nacionalumo samprata daugelio rašytojų ir kritikų buvo įvertinta teigiamai kaip tautinės tapatybės atvirumo pasaulio įtakoms liudijimas: „Lietuvių menininkai įsisąmonino, kad jiems lemta egzistuoti ‚ties dviejų pasaulių riba‘, kurti Rytų ir Vakarų skersvėjuose.“⁵ Vytautas Kubilius knygoje *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas* (1983), skirtoje literatūrų ryšiams, ideologinės cenzūros metu negalėdamas minėti Šalkauskio pavardės, pratęsė jo idėjas: „[L]ietuvių literatūroje orientalizmas nėra atsitiktinė

3 Juozas Girnius emigracijoje parašytame straipsnyje „Lietuviško charakterio problema“ (1947) sukritikavo Šalkauskio Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės idėją dėl to, kad nacionalinė kultūra Šalkauskio buvo suprasta tik kaip kitų kultūrų sintezė arba virškinimas, taip prarandant savo pačios originalumo pagrindus. Todėl Girniui buvo svarbu Šalkauskio tautinio savitumo formulėje įrašyti originaliuosius lietuvių tautiškumo simbolius, kuriais nurodė Vytį (perimtą iš LDK herbo ir reiškiantį karį, riterį) ir Rūpintojėlį (reiškiantį susimąščiusį kenčiantį Kristų).

4 Tomas Venclova, „Lietuviško stereotipo problema“, in: *Lietuvių tautos tapatybė: Tarp realybės ir utopijos*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, p. 291.

5 Žr: Vytautas Kubilius, *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 67.

trasa. Apimdama nedidelį plotą, ji atspindi Vakarų ir Rytų kultūros bangavimą, sąlytį, sintezės pradžią.⁶ Anot jo, XX a. pradžioje lietuvių literatūroje sustiprėjo įsisąmoninimas, kad Lietuva egzistuoja civilizacijų kryžkelėje, o atsirandantys literatūroje orientalistiniai vertimai ir motyvai nėra atsitiktiniai, nes jais siekta aiškintis savos kultūros ištakas ir savitumą⁷. Daugeliui atrodė, kad ikirikriščiōniška lietuvių kultūra buvo artima sanskritui ir induizmui, todėl orientalizmas reikėsi ne tik vertimuose ir literatūroje, bet ir susilaukė pirmųjų tyrimų⁸. Neatsitiktinai ir Vincas Mickevičius-Krėvė, *Rytų pasakų* autorius, Kijevo ir Lvo vo universitetuose studijavęs slavistiką, parašė darbą *Indoeuropiečių protėvynė* (1909), o už disertaciją „Budos ir Pradžekabudos vardų kilmė“ (1913) gavo lyginamosios kalbotyros magistro laipsnį. Turėtume čia pridurti, kad „dvasingieji Rytai“ lietuviams turėjo daug platesnę geografinę kultūrinę prasmę, į juos įtraukiant rusų ir kitas slavų literatūras. Domėtasi ne tik rusų literatūros klasikais Fiodoru Tiutčevu, Levu Tolstojumi, Fiodoru Dostojevskiu, Antonu Čechovu, bet ir mistiniu rusų simbolizmu (kuriam priklausė Jurgio Baltrušaičio kūryba). Žurnalas *Kultūra* (1923–1941) spausdino nemažai rusų rašytojų Maksimo Gorkio, Aleksandro Bloko, Sergejaus Jesenino naujausių kūrinių vertimų. Šalkauskio propaguota Rytų ir Vakarų sintezės idėja neabejotinai skatino ir palaikė prasidėjusius lyginamuosius lietuvių kultūros tyrimus.

6 *Ibid.*, p. 111.

7 Vydūnas Visatos ir žmogaus santarvei aprašyti rinkosi sanskrito terminus knygoje *Visumos sąranga* (1907), o knygoje *Mūsų uždaviniai* (1911), skelbdamas žmogaus dvasinio tobulėjimo mokymą, rėmėsi indų ir kinų išminčių pavyzdžiais. Jis išvertė ir Hafizo Šamsidino Muhamedo *Gazeles*. Maironis ir Sruoga vertė *Rigvedos* himnus. Didelio skaitytojų susidomėjimo sulaukė Klabundo vertimų knyga *Kinų poezija*. Pasirodė Rabindranatho Tagorės kūrinių vertimai, ir jis buvo pirmasis užsienio rašytojas, Lietuvoje sulaukęs Albino Rimkos monografijos *Rabindranath Tagore: Rašytojas ir žmogus* (1931). Kleopas Jurgelionis ir Jonas Aleksandravičius publikavo Omaro Chajamo rubajatų vertimus.

8 Šveicarijos Fribourgo katalikiškame universitete tarp XX a. pradžioje studijavusių lietuvių, įgijusių mokslų daktaro laipsnį ir vėliau tapusių žymiais Lietuvos politikais, kultūrininkais, mokslininkais (Juozas Purickis, Vladas Daumantas, Antanas Steponaitis, Stasys Šalkauskis, Vincas Mykolaitis-Putinas ir kt.), buvo du literatai, apgynę disertacijas, kurios tęsė VU romantikų tradiciją ir tyrė literatūrų ryšius. Motiejus Gustaitis apsigynė disertaciją „Adomo Mickevičiaus „Krymo sonetai““ (1903), kurioje tyrė orientalizmo apraiškas minėtuose sonetuose. Jos dalį „Orientalinė srovė Europos literatūroje“ jis išspausdino po spaudos draudimo panaikinimo išleistame pirmame lietuvių literatūros žurnale *Vaiorykštė* 1913, Nr 2. Tame pat universitete disertaciją apie lietuvių ir lenkų literatūrų ryšius apgynė ir Pranas Augustaitis („Lietuvybės elementai lenkų romantizme“, 1911).

Tarpukario lyginamojoje literatūroje kaip praktikas, o ne teoretikas daug nuveikė vienas aktyviausių kritikų Liudas Gira (Radzikauskas). Jau pirmajame lietuvių literatūros žurnale *Vaivorykštė* (1913) jis pakartojo mintį, 1827 m. J. W. Goethe's pasakytą J. P. Eckermannui, kad „Tautinė literatūra yra pasaulinės literatūros dalis“⁹. Taip teigdamas, turėjo šiek tiek kitokių tikslų: išvesti nacionalinę literatūrą iš siaurų ideologinių to laiko vertinimų ir sutelkti dėmesį į jos meninę kokybę bei estetinės išraiškos įvairovę: „Literatūroje privalo žymėtis tiek ‚keisčiausias‘ dekadentizmas [...], tiek paprasčiausias realizmas. Ir mūsų literatūra ne tik nenukentės, bet ir pelnys, jei joje atsispindės visos civilizuočių tautų literatūrų srovės.“¹⁰ Jis, kaip ir daugelis kitų tuo metu spausdintis pradėjusių lietuvių rašytojų (Sruoga, Čiurlionienė, Juozapas Herbačiauskas, Vaižgantas, Putinas, Lindė-Dobilas, Kazys Boruta, Motiejus Miškinis), nuolat rašė, kad reikia kuo greičiau organizuoti geriausių pasaulio veikalų vertimą į lietuvių kalbą. Pristatydamas kaip sektinus pavyzdžius, recenzavo Boleslovo Pruso, Luigi Pirandello, Firdousi kūrinių vertimus¹¹. Recenzijų pabaigoje Gira dažnai mėgdavo pasiaiškinti, kas analizuojamo kūrinio autoriui galėjo daryti įtakos ar kuo jis savaip praturtino amžinąsias literatūros temas bei pasikartojančius motyvus: Motiejaus Gustaičio poezijoje jis atrasdavo Michailo Lermontovo ir Fiodoro Tiutčevo motyvų, Sruogos poemoje „Deivė iš ežero“ įžiūrėjo *Kalevalos* ir *Hia-vatos* įtakų, Kymantaitės-Čiurlionienės komediją *Pinigėliai* lygino su Nikolajaus Gogolio ir Aleksandro Ostrovskio kūriniais ir pan. Aptariamą įtaką jis vertino vadovaudamasis meniškumo kriterijumi: meniškai silpni kitus mėgdžiojantys kūriniai jo buvo pavadinti plagiatais (taip kritiškai jis įvertino tuo metu populiarią Juozo Šnapščio-Margalio poeziją), o talentingų rašytojų kūrybai pritaikyta lyginamoji motyvo analizė leido kritikui apie ją daugiau pasakyti: Putino drama *Valdovo sūnus*, anot jo, turi ne tik tipologinių neoromantizmo dramos ypatybių, bet ir tėvo ir sūnaus kovos motyvu gali būti palyginta su *Hildebrando giesme* (*Hildebrandslied*)¹².

9 Liudas Gira, „Literatūros pašnekos“, *Vaivorykštė*, 1913, Nr. 1, p. 204.

10 Idem, „Argi tik misticismas?“, in: Liudas Gira, *Kritikos baruose*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 22.

11 „L. Giros straipsniai, kuriuose keliamos ir sprendžiamos kai kurios literatūrinių ryšių bei sąveikų problemos, vertintini labai teigiamai, nes jais buvo bandoma peržengti nacionalinės literatūros uždaramą, susiejant su platesnio pasaulio literatūriniais reiškiniais“, – Kostas Doveika, „Liudas Gira – literatūros kritikas“, in: Liudas Gira, *Kritikos baruose*, p. 11

12 E. Radzikauskas, *Liudo Giros Kritikos raštai*, Kaunas: Sakalas, 1928, p. 138.

Mykolaitis-Putinas, regis, taikliausiai suformulavo, apibendrino ir realizavo strateginius tarpukario lietuvių literatūros tyrimų uždavinius. Šie uždaviniai, jo perimti iš vokiečių literatūrologų ir šiek tiek primenantys hegelinę dvasios triadą, buvo tokie: kritikui yra svarbiausia suprasti autoriaus kūrybos savitumą ir sugebėti jį susieti ne tik su tautinės, bet ir su Europos literatūros raida. Tokie trys uždaviniai labai aiškiai demonstruoja, kad tautinės literatūros istorija ir net atskiro autoriaus tyrimas negali būti atskirtas nuo lyginamųjų tyrimų su Europos literatūra:

Pagaliau trečias mūsų kritikos uždavinys – suvesti mūsų meną į bendrojo Europos meno rutuliojimosi schemas, palaikyti kontaktą su įvairiausiomis jo kryptimis, duot pajust bendrą meniškojo pulso plakimą. Savaiame aišku, kad ir šiuos bendruosius Europos meno reiškinius mūsų kritika turi išstudijuoti atsidėjusi, o ne tenkintis [...] paviršutiniais ir aprioriniais sumetimais.¹³

Nors Mykolaitis-Putinas nevartojo lyginamosios literatūros termino, tačiau, laikydamasis trečiojo savo iškelto strateginio kritikos uždavinio, padėjo pagrindus tipologiniams lyginamiesiems tautinės literatūros tyrimams, kurie tebegalioja iki šandien. Knygoje *Naujoji lietuvių literatūra* jis ne tik chronologiškai aprašė tautinės literatūros istoriją, bet joje ir konceptualizavo neoromantizmo krypties rašytojų kartą („[j]ų pasaulėžiūroj teizmas, panteizmas, tikėjimas dvasiniu pradū“, o kūryboj – „paneigiama didaktinė bei ideologinė nuožiūra, kurią pakeičia estetiniai tikslai, vengiama kasdieniškumo, branginami individualūs išgyvenimai [...], išraiškoje jaučiamas naujumas, rafinuotumas“¹⁴). Šioje knygoje ir kai kuriuose straipsniuose („Idealizmas ir romantizmas“) Mykolaitis-Putinas lyginamuosius tyrimus išplėtojo dviem kryptimis: lygino dviejų „visuomenininkų“ ir „individualistų“ rašytojų kartų pokytį tautinėje istorijoje (vidinės komparatyvistikos tyrimas) ir tą pokytį susiejo su platesniais tipologiniais Europos kultūrų tyrimais (Heinricho Wölfflino *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe*, Fritzo Stricho *Deutsche Klassik und Romantik* ir kitų veikalais).

Regis, į Mykolaičio-Putino strateginius uždavinius gerai įsiklausė Lindė-Dobilas, Motiejus Miškinis ir kiti kritikai. Pasiremdamas Wilhelmo Dilthey'aus

13 Vincas Mykolaitis-Putinas, „Menas. Meno kritika. Meno Kritikos žurnalas ir visuomenė“, in: Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai. Estetika*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 211.

14 Idem, „Naujoji lietuvių literatūra“, in: Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 11, kn. 2, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 103.

ir jo mokinių sukurta Vakarų Europos rašytojų pasaulėžiūrų tipologija, kurioje pagal jų santykį su pasauliu išskirti trys pagrindiniai – realistinis, idealistinis ir ideališkai realistinis, tipai, Lindė-Dobilas papildė ją lietuviškomis pavardėmis. Prie realistinio (stabmeldiškojo, harmoningojo) kūrybos tipo, aristoteliškai akcentuodamas, kad kūrinys tēra realumo iliuzija, nes kūrinys randasi iš gyvenimo išgyvenimų, šalia Homero ir Williama Shakespeare'o, jis prirašė Antaną Baranauską; prie idealistinio, šalia Platono, J. G. Fichte's, Dante's, Novalio, Maurice'o Maeterlincko – Antaną Vienažindį ir Artojų, kuris simbolizavo anoniminius tautos dainius, sukūrusius nepakartojamų lyrinių dainų, o prie paties tobuliausio trečiojo kūrybos tipo, šalia Spinozos, G. W. F. Hegelio, Goethe's, įrašė Adomą Mickevičių, kurį, kaip ir Šalkauskis, labiau vertino dėl sintetinio lietuviškos sielos paveikslu, o ne dėl romantinio Lietuvos praeities mito. Toks tipologinis lyginamasis lietuvių rašytojų interpretavimas, papildytas pasikartojančių motyvų tyrimu, leido jam naujai ir daug platesniame kontekste pamatyti lietuvių rašytojų kūrybą.

Tačiau kartais abstrakčioms tipologinėms sąvokoms Lindė-Dobilas įdėdavo pernelyg savitą turinį, ypač ryškindamas Lietuvoje užsitęsusių Viduramžių ir Renesanso opoziciją ir būtinybę kuo greičiau pereiti iš pirmosios į antrąją. Viduramžiais jis laikė bet kokią kūrybą, o su ja ir žmogaus, tarnavimą išorinei idėjai, nebūtinai tik religinei, o Renesansu – tokią kūrybą, kurios tikslas vienintelis – išsakyti individo laisvą ir prieštarinę prigimtį, kurią sukilnina savaiminis kūrinio grožis. Lietuvių literatūroje kaip ėjusius į Renesansą jis matė Strazdą, Vaižgantą, Krėvę, Putiną. Anot jo, tik kūrinys, kuris suvienija stabmeldišką realistinę kultūrą su idealistine, arba Homerą su Dante, galime surasti taip visapusiškai aprašytą žmogaus gyvenimą, jog kartu su Goethe galėtume pasakyti, kad knygoje jis yra tikresnis, nei plika akimi matomas. Toks literatūros istorijos tipologizavimas ir lyginimas leido Lindei-Dobilui parodyti, kokie artimi mūsų dabarčiai yra seniai gyvenę Europos klasikai ir kaip jų suvokimą gali nulemti šiuolaikinis skaitytojo akiratis: „Pritaikius dabar lyginamąjį metodą, oi kiek galima čia ir meno dalykų išaiškinti.“¹⁵ Jis labai išplėtojo lietuvių rašytojų lyginimų tinklą: „Homeras ir Baranauskas idėjos atžvilgiu yra tikriausi priešrinkai, bet savo dvasia jie tikriausi broliai.“¹⁶ Vydūnas jam panašus į Nietzsche

15 Julijonas Lindė-Dobilas, *Į slėpinį dvasios pasaulį*, Vilnius: Vaga, 1996, p. 252.

16 *Ibid.*, p. 74.

savo beletristiniu filosofavimu ir nesistemingumu, o į Tolstojų tuo, kad sukūrė „savotišką pasaulėžiūrą“, nors atsiskyrė nuo jo, kad akcentavo paties žmogaus vidinį tobulėjimą, o ne būtinybę tobulinti religiją. Lyginamieji tinklai jo plėtoti ir aptariant kūrinių personažus: Zosę iš Mickevičiaus poemos *Ponas Tadas* jis lygina su Goethe's Margarita ir Shakespeare'o Dezdemoną, gretina Maironio ir Dante's kūrinių kompozicijas, o Mickevičiaus kūrybą susieja su Novalio jiems bendru, bet kitaip išsakytu meilės motyvu¹⁷. Atmesdamas mene pažangos idėją, Lindė-Dobilas skatino domėjimąsi pasaulio klasikais, ragino versti jų kūrinius.

Motiejus Miškinis, nors taip pat nepaliko jokių teorinių svarstymų apie lyginamąją literatūrą, bet praktiškai ją mokyklai pritaikė net profesionaliau nei Lindė-Dobilas. Kaip talentingas kritikas lyginamąjį tipologinį rakursą jis perkėlė į lietuvių literatūros istorijos vadovėlių mokyklai (1939) ir jį išplėtojo serijoje straipsnių „Iš literatūros teorijos ir istorijos“ moksleivių žurnale *Šviesos keliai* (1933). O kaip talentingas rusų literatūros vertėjas parašė conceptualų lyginamąjį tyrimą apie keturių rusų rašytojų Nikolajaus Gogolio, Vladimiro Korolenkos, Fiodoro Sologubo ir Fiodoro Dostojevskio kūrybos eksperimentinį realizmą „Gyvenimas – velnio veido pasireiškimas“ (1930).

Tarpukario kritikoje išplito nacionalinių rašytojų lyginamosios klišinės charakteristikos: Herbačiauskas – Strindbergas, aukštyn kojomis vaikščiojantis (Sruoga), Antanas Vienuolis – lietuviškas Antonas Čechovas, o pats Čechovas daugelio yra vadinamas rusišku Maupassant'u (Vaičiulaitis). Šalia labai taiklių, pasitaikydavo ir paviršutiniškų, argumentacijos stokojančių literatūrinių palyginimų.

1922 m. Kaune įsteigus Lietuvos universitetą (nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo universitetas), svarbiausiu akademinio rūpesčiu tapo lietuvių literatūros savitumo ir jos istorijos tyrimai: „iš jaunųjų laukiame naujų svarbių tyrinėjimų, kurie pakels mūsų literatūros istoriją ligi Europos mokslo.“¹⁸ Iš tarpukariu išleistų akademinio nacionalinės literatūros tyrimų kaip geriausi paminėtini Mykolo Biržiškos *Mūsų raštų istorija* (1920–1925), *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos* (1931–1938) ir jau minėtoji Mykolaičio-Putino *Naujoji lietuvių literatūra* (1936). Taip pat išleistos pirmosios visuotinės (užsienio) literatūros istorijos¹⁹ ir atskirų tautų litera-

17 *Ibid.*, p. 252, 236, 246.

18 Mykolas Biržiška, „Mūsų literatūros istorijos darbai 1924 metais“, *Baras*, Nr. 1, 1925, p. 69.

19 Visuotinės literatūros istorijos vadovėlius rašė: Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *Pasaulinės literatūros istorijos vadovėlis* (2 d., 1922–1924), Maironis, *Trumpa visuotinės literatūros istorija* (1926), Jonas Norkus, *Visuotinės literatūros istorijos bruožai* (1931), Vladas Dubas, *Įvadas į*

tūros istorijos²⁰. Pradėta daug diskutuoti apie literatūros tyrimų metodologiją²¹. Kauno universitete tarp įsteigtų 18 katedrų atsirado Lietuvių ir giminingų tautų literatūros katedra. Tokiame akademinį ir suminėtu praktinių komparatyvinių tyrimų kontekste susiformavo lietuviškoji lyginamosios literatūros koncepcija, kurios turinys buvo svarstomas ir diskutuojamas ne vieno tyrėjo.

Sruogos straipsnyje „Literatūros mokslas ir jo metodai“ (1926) paminėta lyginamoji literatūrologija buvo susieta su istoriniu metodu. Pozityvistinį literatūros istorinį metodą (parodyti praeitį, kokia ji buvo) priešindamas, anot jo, pasenusiam aristokratiškajam ir abstrakčiam literatūros estetiniam vertinimui, Sruoga rėmėsi Georgo Gottfriedo Gervinuso, parašiusio penkiametę vokiečių poezijos istoriją, teiginiu, kad „estetas vengia palyginti nagrinėjamą kūrinį su kitais, o istorikui palyginimas esąs tikriausiais kelias pasiekti tiesai [...]. Šis literatūros istorijos istorinis metodas rutuliodamasis ir toliau ir jis galų gale pasidaro lyginamasis istorinis, apimdamas drauge ir filologinį metodą“²². Todėl pristatydamas platų prancūzų ir vokiečių istorikų kontekstą (Hippolyte'o Taine'o, Ch. A. Sainte-Beuve'o, Wilhelmo Schererio, Wilhelmo Dilthey'aus, Oskaro Walzelio, Heinricho Wölfflino, Fritzo Stricho ir kt.) ir pateikdamas šiuolaikinio literatūros mokslo suvokimą, kurį turėtų sudaryti pažangiausių metodų (filologinio, estetinio, biografinio, psichologinio, kultūrinio istorinio) sintezė, tarp jų lyginamosios literatūros metodo kaip atskiro nepamini, laikydamas jį istorinio

---

bendrą literatūrą (1923, 1931), Juozas Ambrazevičius, Jonas Grinius, Antanas Vaičiulaitis, *Visuotinės literatūros istorija* (2 d., 1931–1933).

- 20 Kauno universitete Vincas Krėvė-Mickevičius dėstė visuotinės, rusų ir lenkų literatūrų kursus, Juozapas Albinas Herbačiauskas – naująją lenkų literatūrą, Eduardas Volteris – latvių literatūrą, Pranas Augustaitis – anglų literatūrą, Juozas Eretas dėstė vokiečių literatūrą ir išleido *Vokiečių literatūros istoriją* (1931) ir *L. Rėzos santykiai su J. V. Gėte* (1938), Vladas Dubas dėstė prancūzų literatūrą ir išleido *Prancūzų literatūros istoriją* (1929–1930, 2 t.), Vladimiras Šilkarškis – graikų literatūrą ir išleido *Graikų literatūros istoriją* (1938), Balys Sruoga – senąją ir naująją rusų literatūrą, visuotinę teatro istoriją ir išleido *Rusų literatūros istoriją* (1931–1933, 2 t.), Nachmanas Šapira išleido knygą *Naujosios žydų literatūros metmenys* (1938).
- 21 Metodologines problemas svarstė Eretas, Skrupskelis, Sruoga, Šilkarškis, Putinas, Adomas Jakštas, Kazys Bizauskas, Ambrazevičius ir kiti. Publikuota: Kazio Bizausko *Raštijos bei literatūros teorija* (1918), Motiejaus Gustaičio *Stilistika* (1923), Stepono Češūno *Poezijos ir prozos teorija* (1925), Jono Norkaus *Lietuvių literatūros nagrinėjimai* (1928), Juozo Ambrazevičiaus (Brazaičio) *Literatūros teorija. Poetika* (1930, 2 leid. 1933). Pasak Ambrazevičiaus, literatūros teorija nagrinėja bendruosius dėsnius ir taisykles, pagal kurias parašytas veikalas ar jų grupė, o atskirų veikalų ypatumus padeda nustatyti literatūros istorija, psichologija ir estetika.
- 22 Balys Sruoga, *Raštai*, t. 7, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 155.

metodo dalimi. Bet kalbėdamas apie skirtingose literatūrose pasikartojančius tuos pačius motyvus, Sruoga, šalia genetinio, vėl paminėjo lyginamojo tyrimo reikšmę:

Kaip kurią medžiagą poetas iš kur ėmė, kaip ją savo kūryboje naudojo, ką savo originalaus įnešė, – vis tai klausimai, į kuriuos literatūros mokslininkas turi duoti aiškų atsakymą. Tokia daugybė motyvų eina per visus amžius ir per visas tautas, – ir kiekvieno žymesnio poeto kūryboj jie kitokia šviesa spindi. Gana palyginus tikėtai Plauto, Hans Sachso ir moderninės operetės dvyinių motyvą; kaip visų tautų ir visų laikų literatūra vaizduoja šykštumo, lemties, piktos dvasios („velnio“) motyvus, kaip tuos pačius motyvus vaizduoja liaudies kūryba!²³

Kiek kitaip lyginamąjį literatūros tyrimą apibūdino Ignas Skrupskelis straipsnyje „Literatūros mokslas: jo esmė, istorija ir metodai“. Jis, kaip ir Sruoga, daugiausia dėmesio skyrė istorijos metodei, akcentuodamas jo kaitą nuo pozityvizmo prie dvasios istorijos, prie idėjų ir stiliaus istorijų. Jis išskyrė ir aptarė septynis literatūros tyrimo metodus (filologinį, estetinį, filosofinį, istorinį, psichologinį, sociologinį, etnologinį), tarp kurių lyginamosios literatūros nerandame. Nuorodą į lyginamuosius tyrimus galime rasti jo filologinio metodo pristatyme, nes vienas iš šio metodo uždavinių yra kūrybos šaltinių bei įtakų tyrinėjimas: „Čia svarbu susekti paties poeto pergyvenimus, kitų kūrinių įtaką, žodžiu, sužinoti, iš kur paimtas veikalo motyvas [...]. Įdomiausia čia susekti motyvų pasikeitimus ir jų formų raidą.“²⁴ Kalbėdamas apie filosofinio, arba idėjų literatūros istorijos, tyrimo metodą jis taip pat trumpai užsimena apie komparatvistiką, vadindamas ją „palyginama literatūros istorija, kuri taip pat norėtų būti pripažinta savarankišku metodu. Ji, priešingai tautinei literatūros istorijai, išeina iš visuotinės literatūros. Be abejo, įvairių tautų literatūrų palyginimais padidinamas idėjų ratas, geriau pažįstamos tautinės ypatybės, bet palyginimas nėra kažkas charakteringa, kas sudarytų atskirą metodą“²⁵. Jis, nors ir neigė atskiro literatūros lyginamojo metodo galimybę, pripažino, kad lyginamieji literatūros tyrimai yra labai svarbi darbų sritis. Ne veltui savo straipsnio pabaigoje Skrupskelis pateikė net 17 naujausių knygų, skirtų „Palyginamosios arba pasaulinės

²³ *Ibid.*, p. 175.

²⁴ Ignas Skrupskelis, „Literatūros mokslas: Jo esmė, istorija ir metodai“, *Athenaeum*, 1930, t. 1, p. 177.

²⁵ *Ibid.*, 179–180.

literatūros klausimui“ sąrašą²⁶. Jo lyginamosios literatūros definicijoje matome naują niuansą – ne tik ją integruoti į istorinį metodą, bet ir vertinti kaip atskirą literatūros tyrimų kryptį, esančią šalia kitų dviejų, – tautinės ir visuotinės literatūrų istorijų. Jis pastebėjo svarbią lyginamosios literatūros mediatoriaus tarp tautinės ir pasaulio literatūrų funkciją. Įdomu, kad panaši lyginamosios literatūros koncepcija vėliau bus išsakyta ir René Welleko *Literatūros teorijoje* (*Theory of Literature*, 1949). Vienos universitete Skrupskelis apgynė disertaciją *Lietuviai XVIII amžiaus vokiečių literatūroje* (1932), o savo teorines idėjas pritaikė praktikoje, publikuodamas straipsnius apie naująją vokiečių literatūrą ir ekspresionizmą²⁷.

Atskirų komentarų apie lyginamąją literatūrą galima surasti Juozo Ambrazevičiaus, Jono Griniaus, Antano Vaičiulaičio *Visuotinės literatūros istorijoje* (2 d. –1931, 1932). Į klausimą, kodėl yra rašomos visuotinės arba pasaulio literatūros istorijos (*Weltliteratur*), autoriai atsako iš esmės pasiremdami lyginamosios literatūros argumentais: „Visuotinės literatūros istoriją kuria tie veikalai, kurie, išskeldami, ką nauja pasaulio literatūroj padarė įtakos kitiems kūrėjams, pastūmėjo literatūrą nauja kryptim. Jeigu nebūtų buvę Homero, Vergilijaus, Šekspyro – pasaulio literatūra būtų nuriedėjusi kitais keliais.“²⁸

26 Tarp jų yra minimos tokios svarbios knygos ir straipsniai: F. Balensperger, „Littérature comparée“, *Revue de littérature comparée*, Paris, 1921; E. Beil, *Zur Entwicklung des Begriffs der Weltliteratur*, Leipzig 1915; L. P. Betz, *La littérature comparée*, Strassburg, 1900; O. J. Campbell, *What is comparative literature?* Cambridge, 1926; L. Cazamian, „Quelques reftexions sur les problèmes d'influence“, in: *Revue Germanique*, Paris, 1921; B. Croce, „La ricerca delle fonti“, in: *Problemi di estetica*; B. Croce, „La litteratura comparata“, *La critica*, t. 1, 1903, t. 2, 1904; E. Elster, „Weltliteratur und Literaturvergleichung“, in: *Archiv für das Studium der neueren Sprachen*, 1891; M. Koch, *Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte*, 1901; R. Kühnemann, „Zur Aufgabe der vergleichenden Literaturgeschichte“, in: *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 1891; H. C. Müller, „L'étude scientifique de la littérature comparée“, in: *Revue internationale de l'enseignement*, Paris, 1898; J. Petersen, „Nationale oder vergleichende Literaturgeschichte“, in: *Deutsche Vierteljahrschrift*, t. 6; I. Hett, H. M. Posnett, *Comparative literature*, London, 1886; B. ten Brink, *Die Aufgaben der Literaturgeschichte*, 1891; P. van Tieghen, „La synthèse en histoire littéraire“, in: *Revue de synthèse historique*, 1920; K. Vossler, *Nationalliteratur und Weltliteratur*, Zeitwende, März, 1928; W. Wetz, *Über Literaturgeschichte: Eine Kritik von Ten Brinks Rede „Über die Aufgabe der Literaturgeschichte“*, Hamburg, 1892.

27 Ignas Skrupskelis, „Pokarinė vokiečių literatūra“, *Židinys*, 1929, Nr. 2; Idem, „Ekspresionizmo žlugimas ir naujo realizmo pradžia vokiečių literatūroje“, *Granitas*, 1930, p. 91–99.

28 Juozas Ambrazevičius, Jonas Grinius, Antanas Vaičiulaitis, *Visuotinės literatūros istorija*, d. 1, 1931, p. 15.

Todėl knygos pabaigoje išvardiję įvairius naujausius literatūros tyrimo metodus, autoriai akcentavo istorinių tyrimų atsinaujinimą, iš kurių kaip labai perspektyvi buvo išskirta lyginamosios literatūros tyrimų kryptis, susieta su literatūrinių įtakų tyrimu:

Vieni į literatūrą žiūri ir ją nagrinėja estetinio metodo akimis, kiti – psichologinio, dar kiti – sociologinio, filosofinio, filologinio, etnologinio... Kam patinka – tuos metodus kombinuoja, įvairių pasigauna.

Nepaprastai išaugo literatūros istorija, kuriai padeda rimta literatūros kritika. Organizuojasi nauja literatūros mokslo sritis – lyginamoji literatūra, kurios tikslas yra susekti poezijos, lyrikos, romano, dramos santykiavimas, jų įtakos, pagaliau vieno rašytojo įtaka kitam, pvz., Ruso Tolstojui, Šekspyro vokiečiams.²⁹

Nors *Visuotinės literatūros istorijoje* chronologiškai aprašyta žymiausių Europos rašytojų nuo Homero iki Knuto Hamsuno kūryba, bet joje galima rasti ir kelis atskirus skyrius, priskirtinus lyginamajai literatūrologijai: „Pseudoklasicizmas kituose kraštuose“ arba „Lietuviai ir vokiečių klasikai.“

Įdomių minčių apie lyginamosios literatūros kryptį, kaip naują ir perspektyvią, randame ir Vaičiulaičio publikacijose, išsiskiriančiose akademinio profesionalumu. Todėl nenuostabu, kad jis buvo pirmasis, kuris lietuvių spaudoje pristatė to metų žymaus komparatyvisto Paulio van Tieghemo naujausią knygą *La littérature comparée* (1931)³⁰. Straipsnyje „Pokarinės literatūros kelias“ (1936), darydamas naujausių literatūrologinių darbų apžvalgą ir iš literatūros kritikos išskirdamas du didžiausius autoritetus – istoriką Friedrichą Gundolfą ir filosofą Benedettą Croce, lyginamajai literatūrologijai paskyrė tokią pastraipą:

Kaip naują dalyką suminėsim lyginamąją literatūrą, kuri ypač suklestėjo pokariniiais laikais. Lyginamąją literatūrą čia nereikia suprasti visuotinę literatūrą, bet tokią, kuri lygina: paima, pvz., Baironą ir žiūri, kokią reikšmę jis turėjo ar kokiam autoriui, ar kokios tautos literatūrai, ar kokio amžiaus literatūrai. Šią literatūros mokslo šaką ypač palaiko prancūzai.³¹

29 *Ibid.*, d. 2, 1932, p. 304.

30 Aug. Raginis, „Apie Paul van Tieghem ‚La littérature comparée‘“, *Židinys*, 1932, Nr. 3(87), p. 293–294. Paul van Tieghem *La littérature comparée* buvo išleista 1931 m. Tai rodo, kad komparatyvistikos svarbiausios naujienos iškart sulaukdavo susidomėjimo ir buvo lietuvių spaudoje anonsuojamos.

31 Antanas Vaičiulaitis, *Knygos ir žmonės*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 11.

Vaičiulaičio knyga *Natūralizmas ir lietuvių literatūra* (1936) – pirmoji lietuvių kalba išleista mokslinė lyginamosios literatūros knyga. Šioje knygoje įtakų, paremtų priešasties ir pasekmės logika, tyrimus jis papildė abstraktesniais tipologiniais lyginamaisiais tyrimais. Joje autorius, pasiremdamas Augusto Comte'o ir Hippolito Taine'o filosofija, aiškinosi prancūzų natūralizmo tipologinę definiciją ir aptarė atskirus prancūzų rašytojų Émile'o Zola, Guy de Maupassant'o, J. K. Huysmanso romanus ir jų poveikį lietuvių literatūrai. Vadindamas Žemaitę gyvenimo fotografe, jos prozą lygino su Honoré de Balzaco, Gustave'o Flaubert'o, Władysława Reymonto knygomis, nurodydamas nemažai tipologinių natūralistinio rašymo panašumų:

Todėl savo įsikibimu į tikrovę, savo objektyvumu Žemaitė konkuruoja ir pačius žymiausius natūralistus: kur pastarieji mano atlieką juodą darbą, mūsų autorė tikisi duodanti meną. Su tokiu metodu, žinoma, žmoguje neįžvelgiama bendrų bruožų, neįieškoma, kas jame tipiška, o pasitenkinama individualiu atveju. Tai ir yra natūralistų pažiūra į savo personažus.³²

Pats Vaičiulaitis istoriškai kritiškai įvertino natūralizmo srovę, pastebėdamas, kad komunistinė ideologija jai rodo daugiausia palankumo, ir pabrėždamas, kad po Henri Bergsono, Maxo Plancko, Jameso Jeanso idėjų pasaulio pažinimo situacija turi būti pasikeitusi. Knygos pabaigoje jis nurodė stiprų lietuvių tautinės kūrybos ryšį su romantizmu ir lietuvių prozai nubrėžė naujo, dvasia praplatinto realizmo perspektyvą, vadindamas ją magiškuoju realizmu (kurio surado Franso Eemilio Sillanpää, Johno Powys, Richardo Billingerio, Jeano Giono prozoje).

Tačiau reikia pastebėti, kad būta ir tokių literatūrologinių straipsnių, kuriuose lyginamoji literatūra nebuvo metodologiškai apibrėžta ir išskirta: Vinco Maciūno straipsnyje „Naujojo literatūros mokslo srovės Vokietijoje“ (1932) kūrinių įtakų tyrimai tik paminėti prie pozityvistinio Schererio ir Taine'o metodo ir tik užsiminta apie atskirų kūrinių lyginimus „dvasios istorijos“ šalininkų Emilio Ermatingerio ir Friedricho Gundolfo darbuose. O Juozo Ereto straipsnyje „Literatūros nagrinėjimo metodai“ (*Logos*, 1929) ar išverstame M. de Munnynco „Literatūros mokslas“ (1929) lyginamosios literatūros teorinių apibūdinimų išvis nerasime.

32 Idem, *Natūralizmas ir lietuvių literatūra*, Kaunas: Žaibas, 1932, p. 72.

Lietuvių spaudoje atsirado pirmosios diskusijos: koks lietuvių literatūros santykis su romantizmu? Vakarų ar Rytų, vokiečių ar slavų poveikis buvo stipresnis lietuvių kultūrai? Traukti ar netraukti Mickevičiaus kūrybą į lietuvių literatūros vadovėlius? Pirmąją labai įdomią diskusiją sukėlė Juozas Tumas-Vaižgantas straipsniu „Romantiškas idealizmas grįžta“ (1927), kuriame romantišku idealizmu apibūdino lietuvių kultūros savitumą, pratęsdamas iš Mickevičiaus perimtą mistiškosios Lietuvos įvaizdį. Jis sulaukė kritiškų straipsnių, iš kurių išsiskyrė Mykoliaičio-Putino „Idealizmas ir romantizmas“ (1927) ir Petro Juodelio „Romantiškas idealizmas grįžta...“ (1929)³³. Šių straipsnių kontekstui priskirtinas ir Jono Griniaus „Romantizmas ir moderniosios literatūros srovės“ (1930).

Lindė-Dobilas, kaip ir Šalkauskis, Herbačiauskas, Šatrijos Ragana, Mykolas Biržiška, Boruta ir daugelis kitų rašytojų, lietuvių literatūros neįsivaizdavo be Mickevičiaus: „A. Mickevičius iškelia lietuvių dvasią iki tų aukštybių, kad kažin, ar bepasiseks kada kokiam mūsų genijui jį šiuo atžvilgiu pralenkti.“³⁴ O Jonas Aistis, kaip Kudirka, kvietė jį išbraukti iš tautinės literatūros kanono: „Kai dėl Mickevičiaus – apsirikome [...] Bajoriškos kultūros neturėjome [...]. Nedarome dėl to priekaišto tiems gerbiamiems rašytojams, nes jie negalėjo būti kitoki: išaugo svetimoje kultūroje ir lietuviuo neperprato.“³⁵

Sruoga, studijavęs Petrogrado, Maskvos ir Berlyno universitetuose, recenzuodamas Vlodo Dubo, Kauno universiteto romanistikos profesoriaus, išleistą knygą *Įvadas į bendrą literatūrą*, kurioje buvo pristatyta antikinė ir Vakarų Europos literatūra, ją sukritikavo, nerasdamas joje tinkamo dėmesio Rytams ir slavų literatūrai bei pratęsdamas ankstesnes spaudoje vykusias diskusijas³⁶. Su Dubo teiginiu: „jei slavų literatūra neegzistuoūt visiškai, tai nė kiek nekliudytų Vakarų literatūrai būti tuo, kuo ji yra“, jis polemizavo, akcentuodamas Lietuvos savitumą ir jos ryšį su slavais: „Tačiau jeigu slavų literatūros nebūtų buvę, tai kažin ar mes patys būtume buvę tuo, kuo esame? Ir dar labai didelis klausimas,

33 Plačiau apie tai žr: Aušra Jurgutienė, „Petro Juodelio ‚romantinio idealizmo‘ koncepcija“, in: *Romantizmas po romantizmo*, Vilnius: Kultūros institutas, 2000, p. 99–111.

34 Julijonas Lindė-Dobilas, *op. cit.*, p.112.

35 Jonas Kossu-Aleksandravičius, „Cztery kroki wolnej Litwy“, *Wiadomości Literackie*, 1934, Nr. 12. Jo vertimas paimtas iš Vincas Maciūnas, „Adomas Mickevičius lietuvių literatūroje“, *Aidai*, 1955, Nr.10, p. 428.

36 Dar 1913–1914 m. žurnale *Aušrinė* kilo ginčiai, kuria Rytų ar Vakarų kryptimi jaunimas turėtų sukurti tautinę kultūrą? Prieita prie sutarimo, kad abi kryptys lietuvių kultūrai yra svarbios: Vakarami daugiau duoda materialijų praktinių dalykų, bet iš Rytų ateina idealizmas.

kas darė didesnės įtakos į mūsų šviesuomenę, į mūsų literatūrą – slavų ar Vakarų Europos literatūra?“³⁷ Sruogos karta rusiškose mokyklose (vėliau ir universitetuose) buvo gerai susipažinusi su rusų rašytojų Aleksandro Puškino, Tolstojaus, Dostojevskio, Čechovo ir kitų kūryba. XX a. pradžioje ypač didelį poveikį jai padarė rusų simbolizmas ir akmeizmas. Neatsitiktinai lietuvis Jurgis Baltrušaitis, pradėjęs rašyti eilėraščius rusiškai, tapo Maskvos simbolistų judėjimo dalyviu. Sruogos išleistoje *Rusų literatūros istorijoje* (2 d. – 1931, 1932) pristatyti ne tik reikšmingiausi rusų rašytojai, bet ir žymiausių komparatyvistų darbai: kultūrologo ir istorinės poetikos autoriaus Aleksandro Veselovskio *Lyginamoji mitologija ir jos metodai* (1873) ir *Vakarų įtaka naujai rusų literatūrai* (1883), komparatyvistiką su formalizmu susiejusio Viktoro Žirmunskio *Goethe rusų literatūroje* (1982), *Baironas ir Puškinas. Iš romantinės poemos istorijos* (1924) ir kt. Bet net Sruoga, ginčydamasis, kuri kryptis labiau Lietuvą paveikė, pasiliko prie tuomet populiarios Vakarų ir Rytų sintezės lietuvių kultūroje idėjos.

Kadangi tarpukario Lietuvoje literatūros tyrimai daugiausia buvo plėtojami genetinė kryptimi, tiriančia kūrinių atsiradimą ir sumišusia su įtakų bei poveikių tyrimais („Genijus beveik visuomet pagimdo ištisę epigonų generaciją“³⁸), literatūros lyginimas darėsi aktualus. Nors tuometiniai lietuvių literatūros genetiniai tyrimai šakojosi į tradiciškesnę objektyvistinę (pozityvistinę) kultūrinę istorinę kryptį, susitelkusią į visuomeninio konteksto poveikį kūrybai, į socioistorines jos atsiradimo aplinkybes, ir modernesnę subjektyvistinę (psichologinę, arba neoidealistinę „dvasios istorijos“) kryptį, susitelkusią į autoriaus asmenybę, psichologiją ir dvasios tipą, tačiau ryškesnės opozicijos jos neįgavo. Jų suartėjimą gerai paliudija ir Vaičiulaičio lyginamuosiuose tyrimuose brėžiama literatūrai magiškojo realizmo perspektyva. Be to, Vokietijoje prasidėję nauji tipologiniai kūrinių stiliaus tyrimai ir rusų formalistų darbai dėmesį nuo istorijos ir autoriaus nukreipė prie naujo objekto – imanentinių kūrinių tyrimų.

Pagausėję klausimai, kas veikė rašytojo kūrybą ir kaip ji veikė kitų kūrybą, lietuvių literatūros tyrimuose labai plačiai aktualizavo lyginamąjį aspektą, kuris susietas su meninio nesuinteresuotumo idėja, skatino domėjimąsi literatūriniais ryšiais, plėtė juose Vakarų kultūros akiratį. Aptardami tarpukaryje susiformavusią lietuvių lyginamąją literatūrą ir jos pradininkus, turėtume paneigti

37 Balys Sruoga, „Literatūros vadovėliai“, in: Balys Sruoga, *op. cit.*, 2001, p. 256.

38 M. de Munnynck, „Literatūros mokslas“, vertė J. Misevičius, *Logos*, 1929, p. 152.

ideologizavimo neišvengusį Kubiliaus teiginį, kad „[l]yginamieji tyrimai tapo aktualia užduotimi, kai lietuvių literatūra 1940 m. įsijungė į daugianacionalinę tarybinę literatūrą, perimdama jos idėjinius, tematinius ir stilistinius bendrumus“³⁹, jos pradininku ir centrine figūra matant Kostą Korsaką, kuris savo tarpukario straipsniuose kartais paliesdavo lietuvių literatūros ryšių su latvių ir rusų literatūra temą, žurnaluose *Kultūra* ir *Trečias frontas* formuodamas lietuvių kritikoje kairiojo vertinimo tradiciją. Kaip rodo šis mūsų pirmasis tarpukario komparatyvistikai skirtas tyrimas, kalbant apie jos istoriją, gal tiksliau, apie jos istorijos ištakas, negalima nematyti tuo metu pasirodžiusių daugelio labai profesionalių darbų ir praktinių literatūrinių įtakų bei ryšių tyrinėjimų. Ne Korsaką, o Vaičiulaitį ir čia paminėtus kitus autorius turėtume laikyti pirmaisiais Lietuvoje lyginamosios literatūros tyrėjais. Lietuvių literatūrologijos istoriją vis dar aktualu išvaduoti iš ją iškraipiusių marksistinių klasinio vertinimo klišių.

Klausimui, kodėl tarpukario komparatyvistika iki šiol nebuvo sulaukusi didesnio dėmesio, galimi keli atsakymai. Sovietmečiu tam trukdė cenzūra. Emigracijoje – literatūros kritikos didesnis dėmesys buvo atiduotas naujausiai literatūrai ir modernesnei metodologijai. Todėl šiandien darosi svarbu atidžiau ištirti bendrąją lietuvių literatūrologijos savimonę ir istoriją. Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta apie tarpukario lyginamuosius literatūros tyrimus, galima padaryti kelias išvadas: 1) Lietuvos kultūros geopolitinė situacija, Stasio Šalkauskio konceptualizuota kaip Vakarų ir Rytų pasaulių sintezė, skatino lietuvių literatūros atvirumą ir jos lyginamuosius tyrimus; 2) intensyvūs tautinės literatūros ir paraleliai vykdomi visuotinės literatūros istorijos tyrimai žadino jų ryšius analizuojančios lyginamosios literatūros poreikį; 3) besiformuojančios lyginamosios literatūros krypties (bet ne metodo) tikslas buvo tirti ir aprašyti tautinės ir pasaulio literatūrų komunikaciją: įtakas, bendruosius motyvus ir personažus; 4) ieškant konkretesnės lyginamosios literatūros definicijos, buvo perimta prancūziška įtakų teorija; 5) dėl vokiečių ir rusų literatūrologijos poveikio radosi lyginamojo istorinio metodo definicija šalia aptartų kitų metodų (filologinio, estetinio, biografinio, psichologinio, kultūrinio istorinio, sociologinio, filosofinio, etnologinio); 6) literatūros lyginamųjų tyrimų lauke dirbo profesionaliai gerai jiems pasirengę humanitarinio universitetinio išsilavinimo dalyviai, daugiausia talentingi rašytojai, kurie domėjosi istoriškai susiklosčiusiais ryšiais su lenkų,

39 Vytautas Kubilius, *op. cit.*, p. 17.

rusų ir vokiečių literatūromis ir išplėtojo tipologinius literatūros krypčių ir žanrų tyrimus; 7) lyginamoji literatūra formavosi ieškant, kas vienija skirtingiausius rašytojus ir jų kūriniai. Buvo padėti gana tvirti pagrindai vadinamajai tradicinei komparatyvistikai, pagrįstai René Descartes'o principu, kad tiesą surandame per palyginimus, ir pagrįstai Goethe's nuostata, kad, žmonijai įžengus į pasaulinės literatūros (*Weltliteratur*) epochą, visos nacionalinės literatūros sudarys „žmogiškojo bendrumo meninę sintezę“ ir bus visapusiškai atskleista žmogaus prigimtis. O kada tikėjimas tokiu universalios prigimties ryšiu nutrūksta, prarandamas patikimas lyginimo pagrindas ir baigiasi turėta lyginamosios literatūros kompetencija.

Straipsniu norėjosi parodyti, kaip sparčiai tarpukariu pradėti lietuvių literatūros lyginamieji tyrimai lygiavosi į Europos lyginamuosius tyrimus ir kokios įdomios diskusijos jų srityje kildavo. Tačiau nauji geopolitiniai pokyčiai (Antrasis pasaulinis karas, sovietinė šalies okupacija, didelė inteligentijos emigracija į Vakarų ir užsitęsęs tarp Vakarų ir Rytų Šaltasis karas) sukėlė ne tik neišvengiamą jų stagnaciją, bet ir netikėtus pokyčius.

Gauta 2018 10 19

Priimta 2018 11 08

Definitions and Discussions: Comparative Literature in the Interwar Lithuania

Summary

After Lithuania won its independence, the geopolitical situation of the Lithuanian culture, which the philosopher Stasys Šalkauskis conceptualized as the synthesis of the Western and Eastern worlds, encouraged the openness of the national literature and its comparative research, which involved the most famous writers of that time. The academic publications by Kaunas University provided the first definitions of comparative literature and began to carry out comparative literary studies, most of which were influenced by historiographical works of Hippolyte Taine, Ch. A. Sainte-Beuve, George Brandes, Wilhelm Scherer, Wilhelm Dilthey, Oscar Walzel, Heinrich Wölfflin, and Fritz Strich.

Writer Balys Sruoga, who taught Russian literature at the University and, in his articles, referred to German historians and the most recent works by Russian comparatists Viktor Zhirmunsky and Alexander Veselovsky, employed the comparative-historical method. Ignas Skrupskelis, who presented his dissertation *Lithuanians in the German Literature of the 18th century* (*Lietuviai XVIII amžiaus vokiečių literatūroje*) at the University of Vienna in 1932, conceptualized comparative literature as a separate field of research. The authors of the *Universal Literary History* (*Visuotinė literatūros istorija*, in 2 parts, published in 1931 and 1932 respectively) emphasized the significance of typological research on literary genres and styles. Vincas Mykolaitis-Putinas and Julijonas Lindė-Dobilas were also concerned about organizing Lithuanian literature into „schemes of development of common European art“. Writer and critic Antanas Vaičiulaitis, who based on the latest research by French authors and presented in Lithuanian press *La littérature comparée* (1931), the most recent book by the then famous comparatist Paul van Tieghem, also published the first book on comparative literature, *Naturalism and Lithuanian Literature* (*Natūralizmas ir lietuvių literatūra*) in 1936.

In the interwar period in Lithuania, comparative literature was forming with the emphasis on the notion of artistic disinterest, which the scholars related mainly to genetic research and influences. They were interested in what motives or stylistic trends unite different writers and their works, because in that period, it was believed that literature could best help to know and describe the human nature and to consider the most important issues of national identity, as well as those common to all mankind. The comparative studies of Lithuanian literature that began in the interwar period looked up rapidly to European examples, but the Second World War, the Soviet occupation of the country and the mass emigration of its intelligentsia to the West led to their stagnation.

Keywords: comparative literature, comparative historical method, typological literary research, interwar Lithuanian literary studies

---